

Szalma József

A JOGDOGMATIKA KÉRDÉSÉRŐL

Dr. Szabó Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai.*
[Prudentia iuris 24.] Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005., 313. p.

„[A] dogmatika halott” – Ulrich Meyer-Cording írta le ezeket a szikár, gyászos szavakat, miután széttekintett a második világháború utáni Németország s általában egész Európa jogtudományának állapotán.¹ S valóban: ha önvizsgálatot tartva azt kutatjuk, hogy mi jut eszünkbe a „jogdogmatika” szó halatán, akkor elsőként ötlik fel bennünk, amit a német jogtudósok művelnek, vagy még inkább műveltek a XIX. században, esetleg konkrétan az, amit Savigny vagy Bergbohm tett. Tartalmilag ez nem más, mint a tételes joganyag rendszerezése, értelmezése, fogalmak kidolgozása, felsorolásokba öntése, kivételek, majd a kivételek alóli kivételek megállapítása és effélék. „Halottnak”, vagyis szükségtelennek persze ekkor sem neveznék, de menthetetlenül avított és unalmas foglalatosságnak tartanánk. Ítéletünk azonban elhamarkodott lenne.

Az ismertetés alá vont kötet éppen a jogdogmatikával kapcsolatos legalapvetőbb kérdéseket, így létének indokoltságát, funkcióját, sajátos eszköztárát teszi elemzés tárgyává. A kötet megírását s az annak alapját képező csaknem másfél évtizedes kutatómunka elvégzését praktikus okok váltották ki: az oktatás igényei. Miután a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara az 1990-es évek elején úgy határozott, hogy tantervébe felveszi a *Jogdogmatika* című tárgy oktatását, annak anyaga, tematikája kidolgozásra várt. A szerző egy megközelítésben már közzétette ezzel kapcsolatos eredményeit², mindezeket továbbgondolva, átértékelve s az oktatás tapasztalatait is hasznosítva most újrafogalmazta. Annak ellenére, hogy a jogdogmatikára, a jogdogmatikai módszerekre és eljárásokra való hivatkozás magától értetődően történik meg a joggyakorlat mindennapjaiban, a jogdogmatikának mint *diszciplínának* a kimunkálása mind a mai napig nem zárult le. Ehhez járul hozzá a kötet, javaslatot téve a tárgy körülhatárolására, jellegének és módszereinek meghatározására, a területére és a tematikájára vonatkozó konszenzus megalapozására.

Erre a tisztázásra annál inkább is szükség van, minthogy a jogdogmatika tárgya, területe, természete többféleképpen is meghatározható. A dogmatikai funkciók ellátásának szükségességét elismerve is vitatható, hogy ezeket diszciplinárisan önálló jogdogmatikának kell-e elvégeznie, vagy más jogtudományi ág is teljes értékűen alkalmas erre. Szokásos alternatíva a juriszprudencia (*Ju-*

risprudenzen, Jurisprudence), vagy a XX. században gazdag irodalmat produkáló jogi módszertan (*Juristische Methodenlehre, Legal Method*). Ha elfogadjuk, hogy a specifikus funkcióknak legjobban egy specifikus tudomány felel meg, akkor is fennmarad a kérdés, hogy a jogdogmatikai elemzést az elvonatkoztatás melyik szintjén a legcélszerűbb elvégezni. Beszélhetünk mindenekelőtt a jogintézmények dogmatikájáról, mint amilyen a tulajdon, a felelősség, a jogi személy stb. dogmatikája. Ennél elvontabb, ha egy jogág (vagy kódex) dogmatikai rendszerét dolgozzuk ki vagy ismertetjük. Megtehetjük azt is, hogy egy bizonyos jogrendszert egészsként kezelve egy adott jogrend dogmatikájáról szólunk. S végül elvonatkoztatathatunk a nemzeti sajátosságoktól, hogy általános, a jogot általában jellemző dogmatikai összefüggéseket keressünk, természetesen csak addig a mértékig, amíg az összetartozónak gondolt jogrendszerek valóban lényegi közös sajátosságokat mutatnak (mint amilyen pl. a „nyugati jog” vagy az „iszlám jog”). A szerző – nyilvánvalóan a jogelméleti indíttatásából következően is – a jogintézményi és jogági dogmatika művelését a tételes jogtudományokhoz utalja, s zárójelben hagyva egy „nemzeti jogdogmatika” lehetőségét és a legelvontabb elemzési szintet választva, egyfajta „általános” jogdogmatika felvázolására tesz kísérletet. A kötet alcíme – *A jogdogmatika alapjai* – arra is utal, hogy a tételes jogdogmatikának is szüksége van ilyen jellegű megalapozásra.

A kötet három fő részből áll, s az első rész – „A dogmatikáról” – ad választ a főcím megválasztására is. A szerzőnek azt a választását mutatja meg, hogy a dogmatika természetét kutatva visszanyúl a dogmatikai gondolkodás kezdetéig, s e tudásfajta a görög *tekhné*, illetve a latin *ars* mesterségbeli tudásával azonosítva az emberi gondolkodás régi hagyományába ágyazza a jogdogmatikát is. (A dogmatikai gondolkodás történetét a 3. fejezet foglalja össze.) Ez természetesen azt a szerzői meggyőződést is magában foglalja, hogy a jogi-jogászai gondolkodás és gyakorlat – hatalmas változásai ellenére – felfogható az elmúlt mintegy két és fél ezer év konzisztens folyamataként. Ennek a hagyománynak a fényében a szerző a dogmatikai megközelítést ott lokalizálja, ahol a bizonyosság elérhetetlen, azonban a gyakorlati kényszerek folytán a bizonytalanság körülményei között is dönteni, cselekedni kell; ilyen helyzetben van az orvos, a jogász, a pap. Ebben a helyzetben a támaszt valamilyen tekintély – a jog esetében kötelező erejű, autoritatív szöveg (a törvénytörvény) – kínálja. Nem „jogászai lelemény” azonban a dogmatikus eljárás: a medicina találmánya, melyben a teológia is osztozik.

E gyakorlati tudásfajta természetének tisztázása után (1. fejezet) a jogdogmatikai alaphelyzetet a 2. fejezet a „nehéz eset”, illetve az „egyetlen helyes válasz” problémája révén mutatja be. Nehéz eset az, amelyre a válasz nem nyerhető ki közvetlenül a jogszabályi szövegből, ahol tehát gondolkodni kell, alkalmazni a fent említett mesterségbeli tudást. Az ilyen esetek vetik fel azt a kérdést is, hogy van-e minden esetre „egyetlen helyes válasz”, ugyanúgy, ahogy a matematikai

feladványokra van. Ez a kérdés vízvázalasztó két lehetséges dogmatikafelfogás között. Az egyik normatív alapon rögzíti, hogy „[a] nehéz eset rossz törvényt szül”, úgy érteve, hogy a sajátos körülményei miatt nehezen elbírálnak eset arra ösztökél, hogy lazítsuk fel a szigorú jogot az esetnek megfelelő döntés elérhetősége és igazolhatósága érdekében.³ Ez esetben a jogi döntéshozatal azon modelljét kell választani, amely a jogon belüli érvelést a következtetéssel, mégpedig a *szillogisztikus következtetéssel* azonosítja. A másik – a szerző által is képviselt – dogmatikafelfogás szerint az adott eset nehézsége éppen abban nyilvánul meg, hogy több, *racionálisan egyaránt igazolható* válasz lehetséges a felmerült kérdésre. Vagyis nemcsak tisztességtelenség, tudatlanság, figyelmetlenség magyarázhatja azt, ha ellentétes álláspontot képvisel az alperes és a felperes, az első- és a másodfokú bíróság stb. Éppen ez teremti meg a dogmatikai alaphelyzetet.

Ha a „helyes válasz” levezethető vagy „kiszámítható” lenne a jogszabályokból, akkor nem lenne szükség dogmatikára: a válaszokat logikusok vagy matematikusok – esetleg számítógépek – adnák meg. Ha viszont a szöveg önmagában nem ad választ, akkor további munkára – gondolkodásra – van szükség annak konkrét esetre való alkalmazhatósága érdekében. Éppen ezt szolgálja a dogmatika általában, s a jogdogmatika különösen. A dogmatikai módszer – következtet a szerző a 4. fejezetben – *szövegmódszer*, hiszen a jogász munkája abban áll, hogy kiinduló szövegekből (jogszabályok, precedensek, vallomások, okiratok, szakértői vélemények stb. szövegéből) újabb szövegeket, végső fokon a jogerős ítélet szövegét transzformálja. Ez a feladat az, amelynek ellátásához szükség van a jogdogmatika eszköztárára. Ezt az eszköztárat a fogalomalkotás, a rendszerképzés és a módszertan kategóriáiba sorolja a szerző; alkalmazásukat pedig – erről szól az 5. fejezet – az állítások (ténybeli állítások és normaproponíciók) megalapozására használja a joggyakorlat. Az állítások megalapozásának fessesség, formalizáltság szempontjából felállítható sorában helyezkedik el a következtetés, az igazolás és az érvelés.

A kötet második és harmadik része a dogmatikai módszerek működését mutatja be a jogi munka két nagy kérdése: a jogkérdések („A normákról”) és a ténykérdések („A tényekről”) kezelésmódja által. A normatani kérdések taglalása (6. fejezet) a standard jogdogmatikai tematikát követi. A normák tételezése, megállapítása, a normaproponíciók megfogalmazása, az esetnorma mibenléte a „norma” fogalomkörében tárgyalt kérdések közé tartozik. Egyet lehet azonban érteni azon szerzői megállapítással, hogy a jogdogmatika igazi funkciója az értelmezés jelenségében mutatja meg igazi erejét, melynek történetét és tipológiáját a 7. fejezet tekinti át. Meggyőző alátámasztást nyer az az állítás (és a kibontása) is, amely az analógiát az értelmezéssel funkcionálisan egyenértékű, dogmatikailag azonos célt szolgáló eszközként mutatja be. A jogkérdések kezelésének záróköve a jogi argumentáció, hiszen a szövegeken végzett munkálkodás célja mindig a végső szöveg: az ítélet befolyásolása, ami a bíróság

meggyőzése révén lehetséges. A meggyőző érvelés eszköztárát a 8. fejezet mutatja be és rendszerezi. A megalapozást a jogalkalmazás mibenlétének és magyarázó modelljeinek bemutatása végzi el, mindezt a jogi érvelés során rendszeresen alkalmazott s ezért nevesített jogi argumentumok tipizálása és bemutatása követi.

Az utolsó rész – „A tényekről” – nem kevésbé fontos kérdésekkel foglalkozik. A megállapított tények és a valóság viszonyának, az igazság problémájának komoly filozófiai háttere van. Nem engedve a kísértésnek, a szerző nem merül el ezek taglalásában, hanem beéri azzal, hogy figyelmeztet a problémák meglétére, s tudatosítja a tények megállapításának buktatóit. A jog és a valóság viszonyát tárgyaló 9. fejezet az igazság problémájával és elméleteivel indít, majd a valóságra vonatkozó állítások erejének fokozataiba rendezi a valóság–valószínűség–valószínűség fogalmait. Megállapítva, hogy a tények nem eleve vagy közvetlenül adóttak, a 10. fejezet a tények megállapítása felé fordítja a figyelmet. A tényállás-megállapítás és bizonyítás körvonalazása mellett itt van helye a „tényházak” problémájának és kezelési technikáinak is; ebből legismertebb a fikció és a vélelem kínálta eszköztár. Végül a ténykérdések kezelésének záróköveként is a jogi argumentációt mutatja be a 11. fejezet. Szokásos felfogás szerint a ténykérdések kezelésének módja a (tényeket rögzítő) szövegekből levont ténybeli következtetés; a nehéz eseteket azonban itt is az különbözteti meg, hogy e következtetés nem nyilvánvaló, hanem arról meg kell győzni a bíróságot. Ezt a célt a ténybeli argumentumok szolgálják, melyeket a szerző – a szakirodalomban újszerű megközelítéssel – a jogi argumentumokkal párhuzamosan csoportosít. A záró gondolatok a „tény és érték” szintén jogelméleti problematikájának háttérén mutatják be, hogy „értékmentes” ténymegállapítás dogmatikai értelemben sem lehetséges.

Az „*ars iuris*” a jogászi mesterségre utal. Minden jogász vélekedésével egybehangzóan állítja, hogy e mesterség nem pusztán technika, hanem igazi prudencia. Nemcsak állítja azonban, hanem rendszeres kifejtés keretében be is mutatja, hogy miért. A kötet alcíme tehát lehetett volna A jogászi mesterség dicsérete is, hiszen e hivatás előtti tisztelgés jegyében fogant. A jogászok öntudatosságának növelésén túl ajánlható ezért mindazoknak, akik nem jogászként bár, de érdeklődnek ezen ősi mesterség értékei, a jogászi hivatás mibenlétének kérdései iránt. A kötetet gazdag irodalomjegyzék, valamint részletes név- és tárgymutató teszi még áttekinthetőbbé és használhatóbbá. Elolvasva a könyvet, azzal az örömteli érzéssel zárhatjuk össze, hogy a jogdogmatika nemhogy halott volna, de nagyon is élő és termékeny ága a jogtudományoknak.

JEGYZETEK

¹ U. Meyer-Cording: *Kann der Jurist heute noch Dogmatiker sein?* Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1973, 32.

² Szabó M.: *A jogdogmatika előkérdéseiről*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 1996.

³ Vö. pl. N. MacCormick: *Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning*. Oxford University Press, Oxford, 2005., 49.